

DİNİ TEBLİĞ ve ÖĞRETİMDE METODUN ÖNEMİ

Mehmet ŞANVER*

Her başarının temelinde metodlu çalışmalar vardır. Öyleyse dini insanlara anlatma ve dinin mesajını, emir ve yasaklarını tebliğ etmede metodun ve metodlu çalışmanın yeri ve önemi nedir? İyi bir metod nasıl olmalıdır?

Tebliğ: Anlam ve mahiyeti

Bilüğ ve *belâğ*, zaman, mekân veya belirlenen işler bakımından maksat ve hedefin en son noktasına kadar ulaşmaktır.¹ *Belâğ*, *tebliğ* yani *ulaştırmak* anlamına da gelmektedir.²

Tebliğ, "bel-le-ğa" fiilinin masdarı olup, bir şeyi veya işi ulaştırmak, iletmek, bildirmek, yetiştirmek, eriştirmek, nakletmek, götürmek, taşımak; bir bilgiyi ulaştırmak, bir işin bildirilmesini ihtiva eden kitap manalarına gelmektedir.³ Buna göre *tebliğ*'i, bilgilendirme olarak da ifade edebiliriz. Ayrıca, "tebliğ, başkasına bilgi ulaştırmak ve onunla iletişim kurmaktır"⁴ şeklinde de belirtilmiştir. İletişim, duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. İletişim sözcüğü Latince *communicare* kökünden gelmektedir ve dilimizde *komünikasyon*, haberleşme ve bildirişim sözcükleriyle tanımlanmaktadır.⁵

Tebliğ; bir yerden bir başka yere iletilmek üzere alınan bir emanetin, gösterilen yere tam olarak teslimini ifade etme noktasında *tavsiyeden* ayrılmaktadır.⁶

Belâğ ve *tebliğ* kelimeleri, Kur'an'da aynı anlamda kullanılmakta ve 10 küsur yerde⁷ geçmektedir. Bunların hepsinde anlam, vahyin mesajını insana iletmek⁸ ve insanı bilgilendirmektir.

Terim olarak *tebliğ*, ilâhî vahyi yani "Allah'ın emirlerini kullarına duyurmaktan ibarettir."⁹ Bir başka ifadeyle peygamberlerin, Cebrail aracılığıyla Allah'tan aldıkları mesajları insanlara iletmelerine *tebliğ* denilmektedir.¹⁰ Dolayısıyla *tebliğ*, duyurma ve bilgilendirmenin ötesinde, zorlama veya baskı kurma gibi bir anlam ve yükümlülük taşımamaktadır. Bunu beyan eden bazı ayetler şöyledir:

"Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin. Yüz çevirirseniz bilin ki, elçimize düşen apaçık bir duyurmadır."¹¹

"De ki: Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz) dir. Eğer O'na itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır."¹²

* Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Beyrut, ts., s.61 (*beleğa* md.); *el-Mu'cemu'l-Arabîyyi'l-Esâsî* (Heyet), Aleco 1989, s.174. Ayrıca bkz. Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul 1993, s. 572 (*Tebliğ* md.)

² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1990, c. VIII, s. 419 (*beleğa* md.); Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut 1993, s. 1007

³ İbn Manzûr, *age*, VIII, 420; Firûzâbâdî, *age*, s. 1007; Mes'ûd, Cobran, *er-Râid*, Beyrut 1978, c. I, s. 337; *el-Müncid*, Beyrut 1992, s. 48-49; *el-Mu'cemu'l-Arabîyyi'l-Esâsî*, s. 174; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Beyrut, ts., c.I, s. 69-70; Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, İstanbul 1982, s. 127; Develioğlu, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1988, s. 1254; *Meydan Larousse*, İstanbul, ts., c. XI, s. 956

⁴ Atay, Hüseyin - Öztürk, Yaşar Nuri - Bilgin, Beyza - Ayas, Rami - Güneş, Arif - Elik, Hasan, *İslam Gerçeği*, Ankara 1995, s. 21

⁵ Saraç, Tahsin, Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük, Ankara 1976, c. I, s. 253; Baltaş, Zühal - Baltaş, Acar, *Bedenin Dili*, İstanbul 1994, s. 19; Kemertaş, İsmet, *Uygulamalı Genel Öğretim Metodu*, İstanbul 1965, s. 138. [Komünikasyon (Fr. **Communication**): (Bir yerden bir yere) geçme, geçirme, iletmek, iletilme, iletişim, bilimsel bildiri ve tebliğ, haber, mesaj, ulaştırma, bağlantı, irtibat, telefon konuşması anlamlarına gelmektedir(Saraç, *age*, I, 253)].

⁶ Çakan, İsmail L., *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, İstanbul 1992, s. 22

⁷ İlgili ayetler için bkz. Abdülbakî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfazı'l-Kur'an*, İstanbul 1986, s. 135 (*belâğ* md.)

⁸ Öztürk, *age*, s. 572

⁹ Uludağ, Süleyman, *İslam'da İrşad*, İstanbul 1984, s. 19. Ayrıca bkz. Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan (Çev. Süleyman Ateş)*, yrs., ts., s. 168

¹⁰ Çakan, *age*, s. 22

¹¹ Teğâbün, 64/12

¹² Nûr, 24/54

"Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir."¹³

"Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır..."¹⁴

"O halde öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin."¹⁵

Elbette bu durum, sadece Hz. Peygamber için değil, bütün peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinde geçerli olan bir özelliktir. Kur'an, daha önceki peygamberlere ait bir olayı naklederken "Bizim görevimiz, açık bir şekilde Allah'ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka birşey değildir, dediler."¹⁶ ayetiyle bu noktaya temas etmektedir.

Yukarıdaki ayetlerden anlaşıldığına göre, insan için tebliğ, daha çok ve özellikle zihinsel muhteva oluşturmaya yönelik ve akli aksiyona ve iradeyi zorlamaya teşvik eden bir etkileme faaliyetidir. Bir başka ifadeyle tebliğ, muhatabın zihninde, tefekküre uzanan kıpırdanışların oluşması ve yeni ufukların açılması için entellektüel düzeyde bilgisel bir teşebbüstür¹⁷.

Tebliğ, risaletin kendisine bağlı olduğu bir görevdir. Çünkü, "Ey Resul! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun..."¹⁸ ayeti bunu ifade etmektedir. Dolayısıyla İbn Arabî de, risaletin, makam değil bir hal olduğunu belirtmiş ve konuşandan dinleyene sözün ulaştırılması olduğunu ifade etmiştir. Bunun zorunlu sonucu da, tebliğ bitince risaletin son bulması ve bu görevin insan için sadece dünyada sözkonusu olmasıdır.¹⁹ Bununla beraber, Kur'anî tebliğin hem muhtevası, hem de tebliğ metodunun bilgilendirme ve uyarma gücü, insanı sadece *haberdar etmek* için değil, nihaî olarak insan mizacını değiştirmek üzere düzenlenmiştir. Dolayısıyla Kur'an ifadelerindeki psikolojik etkinin ve ahlâkî yönlendirmenin rolü, tebliğin etkinliğinde önemli bir faktördür.²⁰

Allah Teâlâ, Kur'an'ın ilk suresinin ilk ayetlerinde kendisini "âlemlerin terbiyecisi" (*Rabbu'l-âlemîn*)²¹ olarak vasıflandırmaktadır. İnsanların bilgilendirilme yolu olan *tebliğ* de, O'nun *Rab* (*Terbiyeci, yetiştirici*) vasfının (veya isminin) bir neticesi ve tezahürüdür. Böylece Kur'an, "terbiye-tebliğ ilişkisi"ni güzel bir şekilde ortaya koymuş olmaktadır. Yani dünyevî hayattaki "ilâhî terbiye", Cenab-ı Hakk'ın bir öğretimi ve bilgilendirme tarzı olan *tebliğ* ile başlamaktadır. Bir başka ifadeyle, *tebliğ*, terbiyenin ilk merhalesini, başlangıç safhasını oluşturmaktadır. Nitekim bir ayette, gönderilen Peygamber'in, ayetleri önce okuyarak tebliğ etmesinden, daha sonra da ta'lîminden yani öğretiminden ve terbiyevî diğer görev ve fonksiyonlarından bahsedilmektedir.²²

Mübelliğ ise, tebliğci, tebliğ faaliyetini yürüten kimsedir. Yani tebliğ görevini yerine getirmekle yükümlü olandır.

Metod Kavramı:

Fransızca bir kelime olan *metod* (méthode), usûl, yol, yöntem, tarz, biçim, sistem gibi anlamlara gelmektedir²³. Bir eğitim-öğretim kavramı olarak metod; bir amaca veya belli bir sonuca ulaşmak, bir eylemi, bir işi, bir etkinliği sonuca götürmek, bir problemi çözmek, bir işi görmek, bir teşebbüsü sonuçlandırmak için bilinçli bir şekilde, akla uygun olarak, izlenen ya da izlenmesi gereken yol, yöntem, bir şeyi bazı ilkelere ve belli bir düzene göre söyleme, yapma tarzı, usûl demektir.²⁴ Veya "*metod*, belirlenen amaçlara varabilmek için izlenen en kısa, en doğru ve en güvenilir bir yoldur."²⁵

¹³ Nahl, 16/82

¹⁴ Şûrâ, 42/48. Bu konuda başka ayetler için bkz. Cin, 72/23; Kaf, 50/45; Kehf, 18/29; Yunus, 10/99; Ra'd, 13/40; Bakara, 2/256; Hüd, 11/12; Nisâ, 4/80; Al-i İmrân, 3/20; Nahl, 16/35; Mâide, 5/67,92,99; En'âm, 6/107.

¹⁵ Ğâşîye, 88/21-22

¹⁶ Yâ-sîn, 36/17

¹⁷ Bkz. Bulaç, Ali, " 'Din-dışı'nın Seküler Sisteminden 'ed-Dîn'in Sahici Dünyasına", *Bilgi ve Hikmet*, İstanbul, Bahar-1994, sy. 6, s. 3

¹⁸ Mâide, 5/67

¹⁹ Bkz. İbn Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut, ts., c. II, s. 257.

²⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara 1993, s. 76

²¹ Fatıha, 1/1

²² Bkz. Cum'a, 62/2; ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/164; Bakara, 2/151. Bu ayetlerle, "Peygamber'e düşen sadece tebliğdir" anlamını ihtiva eden ayetler arasında bir çelişki var gibi görünüyorsa da, esasen bir çelişki yoktur. Zira bu ayetler, tebliğ kabul eden ve İslâm'a giren insanlara karşı Peygamber'in görev ve fonksiyonlarını dile getirmektedir. Yani Peygamber'in müslümanlara karşı görevi tebliğ, tebyin, ta'lîm ve tatbiktir. İkinci kısım, yani "Peygamber'e düşen sadece tebliğdir" anlamını ifade eden ayetler ise, Peygamber'in inanmamakta direnenlere veya tebliği kabul tavır göstermemiş olanlara karşı görevini belirtmektedir.(Bu konuda geniş bilgi için bkz. Beyânûnî, Muhammed Ebu'l-Feth, *el-Medhal ilâ 'İlmi'd-Da've*, Beyrut 1993, s. 19-20 vd.). Başka bir ifadeyle, Peygamber'e düşen görev, kendisine vahyedilene öncelikle insanlara tebliğ etmektir. Bunu yapmakla O, görevini yapmış olmaktadır. Ancak Peygamber, tebliği kabul eden ve inananlara, yani mü'minlere karşı ayrıca yeni bir görev üstlenmektedir ki, o da ta'lîm ve tatbik, yani tebliğ ettikleriyle onları terbiye sürecine tabi tutmaktır.

²³ Saraç, *age*, II, 834-835.

²⁴ Alaylıoğlu, Ruşen - Oğuzkan, A. Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İst. 1976, s. 240; *Meydan Larousse*, İst., ts.,c. VIII, s. 682; *Büyük Larousse*, 1993, c. XXIV, s. 12601; Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul 1982, s. 3. Ayrıca bkz. Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara 1990, s. 227; Pazarlı, Osman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, İstanbul 1967, s. 4; Kemertaş, *age*, s. 326; Önkâl, Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Konya 1981, s. 25; Çakan, *age*, s. 51

²⁵ Kemertaş, *age*, s. 57

Uygulanan alan ve ulaşılmak istenen amaca göre, bir değil, birçok metodlar sözkonusu olmakta ve bazan metod, kompleks bir karakter arzedeabilmektedir. Hele ruh-beden-akıl üçlüsünden oluşan ve kendi zatında kompleks bir özellik arzeden insanın eğitim-öğretiminde uygulanacak metodlarda bu durum son sınırına varmaktadır. Metodun öğretim ve tebliğ, yani insanların bilgilendirilmesine uyarlanmış şekline *öğretim* veya *tebliğ metodu* adı verilebilmektedir. Bu noktadan baktığımızda genel olarak bir tanım yapacak olursak, *metod*; bir bilgiyi, bir mesajı iletme, tebliğ etme, öğretme konusunda istenilen amaca ulaşmak için, uygulanacak kuralların, takip edilecek yolların, gözetilecek prensiplerin ve kullanılacak vasıtaların tümüdür, diyebiliriz. Tebliğ veya "öğretimde metod, bir konunun öğretiminde veya öğreniminde amaca ulaştırılan en kısa, en doğru, en sağlam ve en kolay yoldur."²⁶

Metodun en önemli özelliği değişkenliktir. Zamana ve şartlara göre metod, değişmek mecburiyetindedir. Bu değişkenliği, ya da tekâmülü, dinî kaynaklarımızda da görmek mümkündür. En dikkat çekici olarak, vahyin geliş şekillerinin çeşitliliği gösterilebilir.²⁷

Tebliğde Metodun Rolü ve Önemi

Bir din, doktrin ya da sistem, ne kadar derin ve yüksek hakikatler ihtiva ederse etsin, gereği gibi tanıtılmadıkça etkili olması mümkün değildir. Bir şeyin kesin bir *hakikat* olması kadar, bu *hakikatin* duyurulması, tanıtılması ve neticede bunun insanların davranış ve tutumlarına etkide bulunmasının yol ve yöntemlerini bilmek de büyük önem arzemektedir.²⁸

İngiliz filozofu Bacon: "Doğru yolda yürüyen bir topal, yolunu şaşırılmış bir koşucudan daha önce hedefine varır," diyerek öğretimde amaca kolay ve kısa yoldan ulaşmada anahtar rol oynayan metodun önemine işaret etmektedir.²⁹

Metod, çalışmalarını düzenleyip, disiplin altına aldığı gibi, aynı zamanda işe ciddiyet kazandırmakta ve amaca ulaşmada önemli ölçüde kolaylık sağlamaktadır. Hedeflenen amaçlar yönünden insanı ve toplumu olumlu bir biçimde etkileyebilmesi için öğretim ve tebliğ, çok ciddi, planlı ve metodlu yürütülmelidir.

Ayrıca her konunun öğretim ve tebliği farklı metodlarda olabilir. Bu bakımdan tek bir metod yoktur, metodlar vardır.³⁰ Bu metodların belirlenmesinde, tebliğ edilen veya öğretilen konunun özellikleri, tebliğ veya öğretimin amacı, muhatap veya öğrencinin özellikleri, konunun öğretildiği yer ve zaman gibi faktörler rol oynamaktadır.

Tebliğde muhataba verilmek ve kazandırılmak üzere ele alınan konuya en uygun düşen tebliğ ve öğretim metodları, ilke ve teknikleri bir uyum içinde, gereğinde ve yeteri kadar kullanılırsa, o zaman bilinçli ve uygun tebliğ ve öğretim yapılmış olur.

Uygulanan tebliğ metodu, aynı zamanda, bir konunun tebliği sırasında muhatap ya da muhataplarda dinleme ve öğrenme isteği uyandırabiliyorsa, onları zihinsel aktiviteye ve bedensel etkinliklere sevk edebiliyorsa o iyi bir metoddur.

İyi bir tebliğ ve öğretim metodunda bulunması gereken belli başlı özellikler şunlardır: İyi bir tebliğ/öğretim metodu,

- Öğrenme ilkelerine uygundur.
- Öğretim ilkelerine uygundur.
- Düşünme ilkelerine uygundur.
- Öğrenciyi yormaz.
- Bireysel farklılıkları dikkate alır ve psikolojik prensiplerden yararlanır.
- Zihinsel etkinliği sağlar.
- Bedensel etkinliği sağlar.
- Muhatabı tümü ile aktif kılar.
- Sosyal ilişkileri sağlar.
- Konunun özelliklerine uygundur.
- Konunun, eğitim-öğretim ve tebliğin amaçlarına uygundur.
- Muhatabın ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alır, ilgi ve istek uyandırır.
- Mantığa uygundur.
- Statik değildir.³¹

²⁶ *age*, s. 327

²⁷ Çakan, *age*, s. 51

²⁸ Hökelekli, *agm*, s. 27

²⁹ Kocaçınar, Muhip, *Genel Öğretim Metodu*, İstanbul 1969, s. 162; Antel, Sadrettin Celal, *Umumi Didaktik*, İstanbul 1952, s. 74

³⁰ Bkz. Kemertaş, *age*, s. 327

³¹ Geniş bilgi için bkz. Kemertaş, *age*, s. 328; Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya 1991, s. 120-121

Verilmek istenen mesajın muhatapta kalıcı olması ve neticede onu düşünce ve davranış değişikliğine sevk etmesi için, metod, muhatabı düşünmeye sevk etmeli ve onun aktifliğini sağlamalıdır. Metodlu çalışma yapılmadıkça veya uygun metodlar takip edilmedikçe iyi bir öğretim ve verimli bir tebliğ yapılamaz, yapılan tebliğ amacına ulaşamaz.